

Dr Izabela Winiarska-Górska**1. Stopnie naukowe**

- 2003** – doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa (*summa cum laude*): stopień nadany uchwałą Rady Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 14 stycznia 2003 r. na podstawie rozprawy *Słownictwo religijne polskiego kalwinizmu od XVI do XVIII wieku na tle terminologii katolickiej*; promotor: prof. dr hab. Stanisław Dubisz; recenzenci w przewodzie doktorskim: prof. dr hab. Wojciech R. Rzepka, prof. dr hab. Władysław Kupiszewski.
- 1993** – magister filologii polskiej (*summa cum laude*), tytuł uzyskany na podstawie obrony pracy magisterskiej *Słownictwo etyczne „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa w przekładzie Sebastiana Petrycego z Pilzna*, napisanej pod kierunkiem dr Krystyny Długosz-Kurczabowej.

2. Zatrudnienie w jednostkach naukowych

1993-	Instytut Języka Polskiego, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego
1993–2001	asystent
1994–1996	sekretarz Instytutu Języka Polskiego UW
1996–2001	urlop bezpłatny na czas studiów doktoranckich
2002–2003	zatrudnienie na stanowisku inżynierjno-technicznym
2003–2014	adiunkt
2008–2012	wicedyrektor Instytutu Języka Polskiego UW i członek Komisji Finansowej Wydziału Polonistyki
2015-	zatrudnienie na stanowisku starszego specjalisty naukowo-technicznego
1997–2006	współpraca z Akademią Humanistyczną im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusk, prowadzenie zleconych zajęć z zakresu językoznawstwa diachronicznego (gramatyki historycznej języka polskiego oraz historii języka polskiego)
2006–2007	współpraca z Szkołą Wyższą Psychologii Społecznej w Warszawie, prowadzenie zleconych zajęć z wiedzy o dawnej polszczyźnie oraz seminarium licencjackiego z językoznawstwa
2009–2010	współpraca ze Szkołą Wyższą Przymierza Rodzin w Warszawie – prowadzenie zleconych zajęć z zakresu wiedzy o dawnej polszczyźnie

3. Wykaz publikacji stanowiących osiągnięcie naukowe, o którym mowa w art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o tytule w zakresie sztuki

A) Tytuł osiągnięcia naukowego:

**Reformacja a polszczyzna w XVI wieku
(dialog z tradycją, formy i gatunki piśmiennictwa religijnego) – cykl artykułów**

B) Cykl publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego:

1. *Zagadnienie ceremonii w szesnasto- i siedemnastowiecznym piśmiennictwie religijnym protestantów jako spór o język sakralny*, „Napis”, seria XVI 2010, *Literatura i rytuały*, s. 59-76; przedruk: *Теолитицистика. Международни тематически сборник статии*, red. A.K. Гадомекний, К. Кончаревич, Православни богословски факултет – Институт за теолитика истраживања, Белград 2012, s. 129-142.
2. *Duchowość protestancka w pieśniach religijnych Mikołaja Reja (z perspektywy historyka języka)*, [w:] *Zabawy pożyteczne prozą*, red. E. Bem-Wisniewska, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 2010, s. 204-233.
3. *Biblizmy w Pastylli Mikołaja Reja*, „Poradnik Językowy” 2008, z. 10, s. 41-62.
4. *Język, styl i kulturowa rola XVI-wiecznych protestanckich przekładów Nowego Testamentu na język polski: między nowatorstwem a tradycją*, [w:] *Polshczyzna biblijna. Między tradycją a współczesnością*, t. 1, red. Stanisław Kozłara, Wiesław Przyczyna, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2009, s. 279-312; przedruk: *Хрестоматия теолитицистики || Chrestomatia teolinguistyki*, red. A.K. Гадомекний, Ч. Ланчи, Симферополь: Университет, 2008, s. 289-317.
5. *Przeglądarka wersetów równoległych szesnastowiecznych polskich Ewangelii w pracy historyka języka*, „Poradnik Językowy” 2011, z. 8, s. 27-45.
6. *Problemy tekstowo-gatunkowe drukowanych przekładów Pisma Świętego w drugiej połowie XVI wieku*, [w:] *Patronka filologii. Rola Biblii w rozwoju edytorstwa, badań językoznawczych i translatorskich*, red. Dorota Muszytowska, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2015, 61-86.
7. *Przekłady Pisma Świętego na język polski a kultura czytania w wiekach dawnych*, [w:] *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich. Seria III. Język – literatura – kultura – historia, t. 1. Chrześcijaństwo w literaturze i języku*, red. Zofia Abramowicz, Krzysztof Korotkich, Wydawnictwo Prymat, Białystok 2016, s. 411-430.
8. *Szesnasto- i siedemnastowieczne polskie pieśni i modlitwy ewangelików z Jednoty Litewskiej jako zjawisko językowe i stylistyczne*, [w:] *Leksikografija ir leksikologija. 3. Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha*, red. Zita Šimėnaitė, Lietuvių kalbos institutas, Wilno 2013, s. 351-374.
9. *Staropolskie ewangeliczne katechizmy i kancjonały jako książki formacyjne*, [w:] *Ewangelicyzm reformowany w Pierwszej Rzeczypospolitej. Dialog z Europą i wybory aksjologiczne w świetle literatury i piśmiennictwa XVI-XVII wieku*, red. Dariusz Chemperek, Wydawnictwa UW, Warszawa 2015, s. 133-169, (seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości*, t. IX), (*recenzja tomu autorstwa U. Augustyniak w „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 60, 2016, s. 287-296).
10. *Tablice domowe, czyli „ekonomia” w ewangelicznych katechizmach z XVI i XVII wieku*, [w:] *Święte księgi judaizmu, chrześcijaństwa i islamu w słowiańskim kręgu kulturowym. Prace dedykowane Profesorowi Czesławowi Łapiczowi*, red. Monika Krajewska, Joanna Kulwicka-Kamińska, Arleta Szulc, Wydawnictwa Naukowe UMK, Toruń 2016, s. 91-118.

4. Opis osiągnięcia

Moje początkowe zainteresowania naukowe dotyczyły kształtowania się języka humanistyki w polszczyźnie przelomu XVI i XVII wieku. Zainteresowaniom tym pozostałam wierna, przyjąwszy jednak powszechnie uznaną tezę o powinowactwie renesansowego humanizmu z ruchem reformacyjnym, zasadniczym obiektem analiz uczyniłam literaturę religijną, w szczególności zaś pisane po polsku manifesty konfesyjne, religijne publikacje dydaktyczne oraz teksty liturgiczne.

Analizuję je pod kątem wyrażania w języku narodowym własnej tożsamości religijnej w sytuacji XVI-wiecznego pluralizmu wyznaniowego, relacji między językiem a kulturą dawną oraz historycznojęzykowych studiów nad rozwojem literackiej polszczyzny. Interesuje mnie aspekt genologiczny, czyli rozwój form piśmiennictwa służących do realizacji chrześcijańskiej *paidei*, upowszechniania doktryny, a w samych tekstach – poddające się analizom semantycznym i pragmatycznym sposoby ekspresji duchowości protestanckiej. Całość podejmowanej przeze mnie problematyki ujmuję i interpretuję w kontekście szerszego procesu, jakim były wczesnonowoczesne przeobrażenia komunikacji religijnej, które podporządkowują ówczesnej dekompozycji języka religijnego (Winiarska 2004, s. 134-168, zał. 4, punkt II. B, podpunkt a) 1). W analizach zwracam uwagę na językowe wykładniki tożsamości zinstytucjonalizowanej, związanej z określoną denominacją lub Kościołem, co łączę z semantyczną kategorią punktu widzenia w tekście. Niezależnie od tych badań, staram się nie tracić z oczu zagadnień wpływu zmian kulturowych na normalizację języka.

Dawne teksty wyznaniowe są materiałem trudnym, wymagającym od badacza nie tylko kompetencji językoznawczych, ale także przyswojenia wiedzy historycznej, podstaw teologicznych wyznań, które wyłoniły się w XVI wieku w Kościele Zachodnim. Ze względu na specyfikę reguł dyskursywnych rządzących komunikacją religijną w zborach protestanckich (uznając je za pochodną założeń doktrynalnych, ideologicznych, aksjologicznych, ale też innych uwikłań sytuacyjnych, w tym również rozwoju nowych mediów), korzystam z ustaleń innych dyscyplin. Dlatego też spuściznę ewangelików traktuję jak samodzielną mikrodziedzinę badań o charakterze inter- lub raczej transdyscyplinarnym, w takim kierunku staram się prowadzić własne studia poświęcone średniopolskiemu piśmiennictwu religijnemu. Prowadzę je często we współpracy z historykami literatury, kultury, religioznawcami i teologami.

Studia nad językowym wymiarem reformacji rozpoczęłam od monografii *Słownictwo religijne polskiego kalwinizmu od XVI do XVIII wieku na tle terminologii katolickiej*, Warszawa 2004 (indywidualna nagroda ministra edukacji w 2005 r.), która jest zmienioną wersją rozprawy doktorskiej. Staralam się ukazać za pomocą analizy połowej leksykę religijną w języku polskim, którą ewangelicko-reformowana mniejszość wyznaniowa posługiwała się do nazywania sfery religijnej, leksykę dotyczącą zarówno rzeczywistości duchowej związanej z wiarą i doktryną, jak i liturgią oraz organizacją kościelną. Uwzględniłam nie tylko słownictwo swoiste, typowe dla ewangelików, ale także wspólne wszystkim wyznanom chrześcijańskim, tożsamy pod względem formalnym i semantycznym lub wyłącznie formalnym. Całościowy, a nie wyłącznie dyferencyjny opis tej leksyki pozwolił pokazać wspólny trzon terminologiczny analizowanych wyznań, ponadto wykazać, że w wielu wypadkach odmienności między słownictwem używanym przez protestantów i katolików sprowadzały się do tzw. fakultatywnych różnic znaczeniowych, które ujawniają się jedynie w określonych kontekstach. Były one pochodną przewartościowań ideologicznych, epistemicznych i aksjologicznych, czego wyrazem były zmiany stosunku użytkowników do desygnatów (przykładem jest sakralizacja osób, obiektów czy zjawisk związanych z kultem lub odwrotnie – neutralizacja kategorii sakralności). Wspominam o tej pracy dlatego, że pozwoliła mi ona doprecyzować krąg moich zainteresowań naukowych, a także wyznaczyć horyzont dla późniejszych prac, których wybór pt. *Reformacja a polszczyzna w XVI wieku (dialog z tradycją, formy i gatunki piśmiennictwa religijnego)* zgłaszam jako osiągnięcie naukowe. Dotyczą one wybranych, moim zdaniem najważniejszych, aspektów dekompozycji języka religijnego w związku z

reformacją rozpatrywanych dwutorowo – w kontekście rozwoju tradycji protestanckiej i właściwych jej form ekspresji oraz wpływu omawianych zjawisk na renesansową polszczyznę, w szczególności: na sprawność języka literackiego, doskonalenie stylu biblijnego, wzrost postaw normatywnych, rozwój gatunków i form piśmiennictwa formacyjnego.

W artykułach o numerach od 1 do 5 omawiam przykłady różnie ujmowanego dialogu z tradycją. Wychodzę od zagadnień ogólnych dotyczących pansemiotyycznego języka ceremonii. Dla reformatorów bowiem spór o nowożytną komunikację religijną dotyczył zarówno werbalnych, jak i niewerbalnych składników kodu, a zmiany dotyczące tych drugich pozostają w bezpośrednim związku z dyskusją o pierwszych.

Sposobom manifestacji duchowości protestanckiej w pieśniach oraz twórczego wykorzystania biblizmów przez Mikołaja Reja w *Postylli* poświęcone są teksty oznaczone numerami 2 i 3. W kategoriach dialogu z polszczyzną (w tym także średniowiecznym stylem psalterzowo-biblijnym) ujmuję również walkę tłumaczy o „szczyre” i „gładkie” biblijne słowo. Porównanie paralelnych fragmentów XVI-wiecznych przekładów Pisma Świętego ma cel podwójny – staram się wskazać wyznaniowe motywacje części rozstrzygnięć translatorskich, ale także przykłady dążenia do nowatorstwa językowego we fragmentach nienacechowanych konfesyjnie. Wybrane zagadnienia dotyczące tej obszernej problematyki podejmuję w artykułach oznaczonych numerami 4 i 5, przy czym w artykule 5. pokazuję możliwości uzyskania danych do interpretacji za pomocą programu [Ewangelie \(www.ewangelie.uw.edu.pl\)](http://www.ewangelie.uw.edu.pl).

W kontekście wczesnonowożytnej dekompozycji komunikacji religijnej w XVI w. interpretuję również rozwój piśmiennictwa dydaktycznego w postaci drukowanej książki. W kolejnych studiach podejmuję zatem problematykę genologiczną i tekstologiczną dotyczącą form i gatunków piśmiennictwa służących wielopoziomowej formacji religijnej w zgodzie z regułami doktrynalnymi danego Kościoła.

Za Marią Wojtak (2011) katechizm i kancjonał traktuję jak gatunek w formie kolekcji, wskazuję na powinowactwa drukowanych przekładów Pisma Świętego z tymi formami. Zwracam także uwagę na problem uwarunkowań zewnętrznych, związanych m.in. z kulturą czytania (nadawcą, odbiorcą, sytuacją), a także nowymi formami nauczania za pomocą książki drukowanej. Problemów tekstowo-gatunkowych dotyczących tłumaczeń Pisma Świętego dotyczą powiązane ze sobą artykuły oznaczone numerami 6 i 7. Natomiast oglądowi wybranych katechizmów i kancjonałów pod względem ich budowy, zawartości poświęciłam artykuły od 8 do 10. W artykułach oznaczonych numerami 8, 9 omawiam katechizmy, ich ogólną budowę, inne nazwy i tytuły, pod jakimi występują, przedstawiam zawartość. W ostatniej ze zgłoszonych publikacji charakteryzuję szczegółowo parenetyczne wskazówki, czyli tzw. tablice domowe, które są kolekcją typową dla katechizmów protestanckich.

Metodologia badań

Historia języka to z założenia dziedzina pograniczna, otwarta na metodologiczne alianse z pokrewnymi dyscyplinami, a również na ujęcia inter- czy transdyscyplinarne. W swoich studiach staram się kontynuować jej nurt klasyczny, który był uprawiany m.in. przez Zenona Klemensiewicza, w związku z tym w interpretacji faktów i zjawisk językowych zwracam uwagę na uwarunkowania pozajęzykowe, pozwalające na rekonstrukcję omawianych zjawisk w ich macierzystym kontekście komunikacyjnym. Metodologicznie wspieram się również metodami zaczerpniętymi z synchronicznych badań, zwłaszcza ukierunkowanej komunikacyjnie tekstologii i genologii oraz studiów semantycznych i pragmatycznie zorientowanych analiz znaczeń wyrażen w tekście i kontekście. W tak ujętych badaniach zwraca się uwagę na całościowy układ nadawczo-odbiorczy. W analizach uwzględniam również inne determinanty języka i stylu, wynikające z założeń aksjologicznych i doktrynalnych. W studiach porównawczych nad polskimi przekładami Pisma Świętego w dialogu z tradycją stosuję analizy filologiczne oraz semantyczne (artykuły 1–5). W pracach poświęconych aspektom

tekstologicznym i genologicznym metodologicznie zbliżam się do zorientowanej pragmatycznie lingwistycznej tekstologii, genologii (artykuły 6, 8, 9, 10). Zgadzam się z tymi badaczami dawnej książki, którzy podkreślają, że sztuki czytania w wiekach dawnych nie należy traktować wyłącznie jako umiejętności, ale jak aktywne produkowanie znaczeń w systemie komunikacji. Obiektem moich obserwacji czynię dawny tekst i książkę jako formę organizacji znaczeń za pomocą odpowiedniego uformowania tekstu i tzw. paratekstu, biorę pod uwagę także tzw. kontekst życiowy gatunku, tj. typowe okoliczności użycia danej formy w powiązaniu ze stałą instytucją społeczną (Lohfink 1987), (artykuły 6, 7). Uznaję relewantność kontekstu w interpretacji wypowiedzi, mam jednak świadomość niepełnej przystawalności współczesnych kategorii, narzędzi i metod badawczych do analizy pragmatycznej tekstu dawnego, historyk języka siłą rzeczy nie ma kompetencji dawnego użytkownika języka. Aby zmniejszyć dystans kompetencyjny, punktem odniesienia staram się czynić nie tylko współczesne, ale też dawne kategorie stylistyczne, zwracam uwagę na metajęzyk, terminy i pojęcia operacyjne (techniczne), którymi posługiwali się dawni pisarze, rekonstruuje reguły dyskursywne, na których opierają się wypowiedzi. Analiza ekstralingwistycznych uwarunkowań komunikacyjnych, które są wprawdzie rekonstruowane na podstawie studiów nad epoką, a nie tylko interpretacją kontekstu założonego w samej wypowiedzi, także służy zmniejszeniu wspomnianego dystansu. Mimo że przedmiotem moich studiów są teksty konfesyjne, mam świadomość odrębności badań językowych i kulturowych od prac apologetycznych i teologicznych. Uznaję studia nad językowym wymiarem reformacji za mikrodziedzinę, swoisty eklektyzm metodologiczny jest więc w tym wypadku wyrazem poszukiwań metajęzyka opisu materiału dawnego, który może być zastosowany i zaakceptowany na gruncie pragmatyki językoznawczej.

Problemy badawcze, analizy i wnioski

Dekompozycja komunikacji religijnej w związku z reformacją obejmowała werbalne oraz pozawerbalne składniki języka religii, które określano mianem „ceremonii” (uwzględniam m.in. formuły wypowiedziane podczas nabożeństwa, określoną postawę przyjmowaną podczas sakramentu, język liturgii i inne obrzędy oraz inne nacechowane semiotycznie zachowania z kultem). Podstawowa różnica między składnikami werbalnymi i niewerbalnymi polega na tym, że te ostatnie są zrozumiałe wtedy, gdy są już znane i zaakceptowane. Jak podkreślają badacze, wtedy spełniają swoje funkcje, pomagają wyrażać emocje oraz treści „niwyrażalne”, niemożliwe lub trudne do ekspresji werbalnej. Kwestia pansemiotycznego kodu religii była wielokrotnie podejmowana przez teologów, religioznawców, historyków sztuki i semiotyków, nieco na marginesie tych rozważań pozostaje językowy (komunikacyjny) wymiar tego sporu, choć problem języka ceremonii, który podejmowali dawni pisarze religijni, należy uznać za rozważania na poziomie refleksji metajęzykowej. Spór o niewerbalne składniki kodu religii należał do popularnych tematów podejmowanych przez reformatorów religijnych w XVI w., toczył się na dwóch poziomach – refleksji o charakterze ogólnym (teologicznym jako metajęzyka religii) oraz praktyki. Do masowej świadomości treści dotyczące symboliki ceremonii trafiały w formie uproszczonych komunikatów, przez pisarzy reformacyjnych kwestie te były przedstawiane za pomocą schematycznych obrazków, utartych sformułowań o funkcji deprecjatywnej, takich jak „bieganie do obrazów”, „kłanianie się słupom”, „sobie tylko szemrane” ceremonie. Przez katolickich obrońców te same ceremonie były opisywane jako znaki języka religijnego odpowiednie „ku wyrozumieniu ludu prostemu”. W centrum uwagi reformatorów znalazły się pytania o istotę i funkcję niewerbalnych znaków religijnego kodu, ich treść (sens) oraz wyczerpywanie się ich znaczeń, przy czym panowało przekonanie o ich konieczności w komunikacji religijnej. Dla zwolenników reformacji odrzucenie lub zmiana ładunku treściowego pewnych ceremonii miały nie tylko wymiar symboliczny, ale stworzyły ogólne ramy do budowania własnej tożsamości wyznaniowej i komunikacji religijnej, zwłaszcza w jej wymiarze wspólnotowym.

Skrypturyzm reformatorów nakazywał skupienie się na przekazie werbalnym (zgodnie z zasadą *fides ex auditu*) przy jednoczesnym ograniczeniu i zmianie wartości emotywnej niewerbalnych składników

języka religii. Dekompozycja polegała na częściowej redukcji oraz przeszerogowaniu składników, czyli zmianach ilościowych i jakościowych składowych tego kodu. Dokonywano jej w oparciu o nowe reguły porządkujące przestrzeń religijną, a wyrażane przez protestanckie założenia *sola scriptura, sola fide, sola gratia, soli Deo gloria, solus Christus*.

Jeśli uznajemy ceremonie za jednostki znaczące kodu religijnego, to do określonej formy zewnętrznej (tj. konkretnego znaku) trzeba przypisać także pewne własności semantyczne, które są podobne do tych, jakie mają jednostki języka naturalnego, a więc zdolność do wyrażania treści, określony zakres oraz wartość emotywną. W kodzie religijnym mają one ponadto także określone własności pragmatyczne, dla wierzących moc stanowienia rzeczywistości sakralnej. W opisie zmian werbalnych oraz niewerbalnych składników kodu religijnego przydatne okazują się kategorie pojęciowe i opisowe zaczerpnięte chociażby z prac Danuty Buttler (1978), dotyczące przekształceń semantycznych wyrazów polskich, w których autorka uwzględnia przeobrażenia wynikające ze zmiany zakresu i treści przypisanej znakom oraz te, które wynikają z kojarzonej z nimi wartości emocjonalno-stylistycznej (np. w sytuacji rywalizacji i konfliktu religijnego była to deprecjacja i ośmieszanie ceremonii obcych).

Nowym kryterium porządkującym zwyczaje i obrzędy związane z kultem stało się również przywołane przez Lutra w kazaniach postnych pojęcie *adiaphora*, które w polskich tekstach nazywano z łacińska *media* lub *rzeczy średnie*, czyli obojętne *ani dobre ani złe, wolne ku używaniu albo nieużywaniu*, dopuszczane na mocy wolności chrześcijańskiej. Dla protestantów stało się ono przydatną kategorią ujmowania zewnętrznych przejawów kultu jako nieobligatoryjnych. Doprowadziło to do neutralizacji (pozbawienia wymiaru sakralnego) wielu obrzędów, osłabiło moc gestów, znaków czy symboli, co – jak utrzymywali ówczesni pisarze katolicycy – zachwiało całą konstrukcją, czyli ustabilizowanym porządkiem *sacrum/profanum*. Z wypowiedzi przywódców polskiej reformacji wynika, że także oni mieli świadomość zagrożeń komunikacji płynących ze spontanicznych zmian. Jan Łaski przestrzegał w łacińskim liście, że tego, co „często się zmienia, tego lud nie może uznać za silne i trwałe, łatwo w to zwątpi, a wreszcie zlekceważy” (Łaski, 2003: 86-87).

Wspomniane zasady *sola scriptura, sola fide(s), soli Deo gloria, solus Christus, sola gratia* uznają za reguły porządkujące systemy znaczeń na poziomie tekstów i wypowiedzi. Za formę reprezentatywną dla tradycji protestanckiej uważa się pieśń religijną, obiektem mojej analizy stały się więc także pieśni Mikołaja Reja wydane w 2005 r. (zał. 4, punkt II. B, podpunkt b) 3). W analizie staram się wykazać, że wartości, treści i metafory przywoływane przez Reja, które stały się punktem odniesienia dla jego rozważań szczegółowych, mają wymiar uniwersalny – ogólnochrześcijański, jednak w pieśniach dzięki odpowiedniemu uszczegółowieniu i profilowaniu zyskały wymowę protestancką. Wydobycie subtelności znaczeniowych zawartych w strukturze tych tekstów za pomocą tradycyjnego opisu historycznojęzykowego jest trudne, dlatego metodologicznego wsparcia dostarczają opisy znaczeń wyrażen językowych uwikłanych kontekstowo i funkcjonujących w swoistej konstelacji pojęć i obrazów. Pomocne okazuje się zastosowanie narzędzi językoznawstwa kognitywnego, przydatne są one zwłaszcza do analizy przedstawianego w trzech pieśniach pojęcia 'uznania (się)' oraz do ukazania protestanckiej wizji relacji człowieka z Bogiem. Pierwszym sygnałem protestanckiej wymowy utworów jest odpowiednie wykreowanie przestrzeni religijnej, w której znajdują się wyłącznie Bóg i człowiek, brak w niej miejsca na innych pośredników. Istotna jest także analiza całej konfiguracji powiązanych metafor, które ukazać mają postulowaną przez protestantyzm wzajemną relację między Bogiem i człowiekiem. Nagłowiczanie ucieka się do powszechnych przedstawień Boga jako istoty absolutnej oraz człowieka jako istoty ułomnej względem Boga. Nierównorzędność tej relacji jest oczywista, ale obraz skali przepaści i sugerowany sposób ratunku – nosi już wyraźne znamiona protestanckie. Szczególnie ważne jest odpowiednie wykreowanie wizerunku abstrakcyjnego pojęcia wszechmogącego Boga-Absolutu i „nędznego” człowieka. Obraz ten uzyskuje się przez zarysowanie wizerunków szczegółowych, wyrażonych za pomocą metafor – Boga surowego władcy, sędziego, karzącego ojca (*Ach, wszechmogący Pánie czemuż takie srogości raczysz na świat dopuszczać beze wszej litości?*) W obrazie Absolutu Rej akcentuje te aspekty omnipotencji, które dotyczą wyobrażeń Boga jako istoty

srogiej, budzącej strach. Zarysowany jest również obraz Boga – opiekuna, jest on jednak przywoływany za pomocą zdania zaprzeczonego, zaczerpniętego z proroctwa Izajasza *nie skróciłem ręki wam dać*, co ma ewokować poprzednie obrazy Boga i pokazać faktyczną kondycję ludzką. Rej unika przedstawienia Boga jako dobrotliwego i wybaczącego Ojca czy troskliwego opiekuna. Pisarz ukazuje jednocześnie fałszywość takiej właśnie konceptualizacji. Przekonania takiego czytelnik nabiera dzięki temu, że takie wyobrażenie Boga (jako łagodnego) jest przywoływane w kontekście ludzkich „wszeteceństw”, „złych spraw” i „występków”, towarzyszy złudnemu założeniu, że „Bóg jest daleko i nie widzi nas”. W typowy dla protestantyzmu sposób akcentuje konieczność samopoznania i „uznania się” przed Bogiem jako jedynym ratunkiem.

W analizach piśmiennictwa ewangelickiego należy mieć na względzie programowy dla całego ewangelicyzmu skryptyzm, który wyznaczał Biblii funkcję jedyne go autorytetu w sprawach wiary. Problematyce biblijnej poświęcona jest grupa prac zgłoszonych przeze mnie w autoreferacie, zachowując w nich podwójną perspektywę oglądu – staram się nie tracić z pola widzenia kwestii związanych bezpośrednio ze studiami nad protestantyzmem, ale celem analiz jest także pogłębienie wiedzy na temat wpływu protestanckiej kultury Biblii na polszczyznę ogólną tego okresu. Ze względu na rozległość tej tematyki zgłoszone prace pokazują dotychczasowe etapy moich studiów nad tym zagadnieniem oraz ich kierunek. Po pierwsze przedmiotem mojego namysłu jest sposób wykorzystania biblizmów (*sensu largo*) w *Postylli* Mikołaja Reja, tj. w tłumaczeniu uznanym za translację swobodną oraz homiletyczny komentarz, następnie na warsztat biorę XVI-wieczne translacje (tzw. *wierne, szczerze*), które z założenia miały zachowywać kanoniczny porządek ksiąg.

Postylla Reja zawiera zarówno przekład perykop, jak i – w homiliach – ich parafrazę oraz różnego typu przywołania w parenetycznym pouczeniu, którego kanwą jest dana perykopa. Różny status biblizmów w tym dziele ukazuje też większość trudności metodologicznych, jakie napotyka badacz frazeologii w dawnych tekstach (czy szerzej rzecz ujmując – w polszczyźnie historycznej), nie tylko średniowiecznej czy renesansowej. Metodologicznym punktem odniesienia stały się dla mnie współczesne ujęcia biblizmów, definiowane jako utrwalone kulturowo jednostki języka, które pochodzą z Pisma Świętego, ale funkcjonują poza macierzystym kontekstem, odnoszą się – na zasadzie porównania, generalizacji albo przenośni – do innych niż biblijne desygnatów lub służą do opisu sytuacji innych niż przedstawione w Piśmie Świętym, bądź – przy zachowaniu swego biblijnego sensu – przez analogię, porównanie, aluzję stanowią rodzaj komentarza do innych niż biblijne sytuacji, zjawisk czy realiów. Mam świadomość, co wyraźnie sygnalizuję w pracy, niepełnej przystawalności teoretycznych ujęć powstałych na potrzeby współczesnej frazeologii do materiału dawnego, a zwłaszcza do *Postylli*, zawierającej jednocześnie częściowy przekład Biblii w perykopach oraz jej autorską parafrazę w homiliach. Niemniej jednak konfrontację współczesnych koncepcji metodologicznych z tekstem dawnym uważam za uzasadnioną, gdyż lepiej pozwala ona pokazać specyfikę problematyki biblijnej w polszczyźnie historycznej, zwłaszcza w tłumaczeniach swobodnych Pisma Świętego. Ułatwia także śledzenie procesu uwalniania się potencjalnych frazeologizmów z pierwotnego kontekstu biblijnego. „Wyprowadzanie” biblizmów poza macierzysty kontekst uznaję bowiem za namiastkę ich przekształcania się we frazeologizmy w naszym dzisiejszym rozumieniu.

Przedmiotem opisu stały się sposoby wykorzystywania cytatów, nawiązań i aluzji biblijnych w funkcji komentarza parenetycznego, które traktuję jako potencjalne frazeologizmy i tzw. skrzydlate słowa. W pracy wskazuję najczęstsze mechanizmy tych przekształceń. Zaczerpnięte z Biblii metafory Rej rozwijał w komentarzach, podawał ich odpowiedniki znaczeniowe składające się z wyrażen należących do innego zakresu stylistycznego, w tym zdrobnienia, zgrubienia i innego typu ekspresywizmy. W efekcie w *Postylli* przenikają się nacechowane podniosłością cytacje biblijne – wyrażenia podniosłe oraz słownictwo potoczne, niekiedy przybierające formę dosadnych wyrażen i zwrotów nazywających doświadczenia codzienne, co ilustrują przykładowe ciągi: *błędna owieczka, nędzna owco parszywa, nędzna owieczka* (l. 344v, 345r, 346r), *mizerna, parszywa owco* (l. 342r), *nędzny*

osiewek [Pana] (l. 54r), *wdzięczne żniwo Pana* (l. 54v), *błogosławione, wdzięczne gumno, spiżarnia* (l. 54v), *błogosławione gumno wiecznych rozkoszy* (l. 52v), *święte gospodarstwo* (l. 53v) itp. Dzięki takim zestawieniom (i swoistej ekwiwalencji określeń należących do różnych odmian i zakresów stylistycznych) Rej osiąga zdumiewający efekt: „przetłumaczony na potoczną polszczyznę” język biblijny nabiera żywych kolorów, traci swą koturnowość. Innym sposobem „odrywania” biblizmów od ich macierzystego kontekstu jest mieszanie i zestawianie metaforycznych określeń o podobnym znaczeniu, ale związanych z różnymi przypowieściami i toposami biblijnymi, na przykład toposu pasterza i powiązanego z nim obrazu zbłąkanej owieczki oraz wyrażen odnoszących się do przypowieści o pannach mądrych i głupich: *O nędzna a szalona dziewico, o nędzna a błędna, a mam tak rzec, mizerna parszywa owco* (l. 342r). Na tej samej zasadzie Rej łączy topos biblijny *wołających kamieni* (*wołającego kamienia*) z mającym humanistyczną proveniencję toposem skromności pisarza. Osobną grupę potencjalnych skrzydlatych słów tworzą motta poszczególnych perykop, są one – podobnie jak przysłowia – rodzajem ogólnej sentencji. Wśród nich nie brak takich, które są podstawą dzisiejszych biblizmów (np.: *Jam jest głos wołający na puszczy, strojcie pokutę ku przyściu Pana swojego etc.* (l. 11v); *Kto ma uszy ku słuchaniu słuchaj pilno etc.* (l. 62r), *Napisano jest, iż dom moj dom modlitwy jest wezwan, a wyście z niego uczynili lotrowską jaskinią etc.* (l. 194v)) itp. W perykopach i homiliach będących ich streszczeniem status czy „sposób istnienia” reprodukowanych przytoczeń biblijnych jest bardziej złożony. Występują one w swoim macierzystym kontekście, ale często przywoływane są w postaciach wariantywnych, co wynika z reguł swobodnej translacji. Zdarza się, że pojawiają się peryfrastyczne omówienia dzisiejszych frazeologizmów biblijnych, lecz sama jednostka formalnie nie występuje w tekście. Przykładem może być opis plag, który stanowi nawiązanie do frazeologizmu *plagi egipskie*. Można też wskazać grupę wyrażen, które w *Postylli* odpowiadają funkcjonalnie współczesnym biblizmom, służą do nazwania ówczesnych realiów, lecz dziś nie są szerzej używane (np. *licemiernik, szafarz pastwisk, błogosławiony szczep, wdzięczne grona, wdzięczna latorośl, sucha latorośl, wdzięczna, błogosławiona latoroślka* (l. 58v-62r), *gałązka a latoroślka wdzięczna* (l. 345r)). Przykłady dowodzą, że mechanizmy wyprowadzania cytatów z Biblii były zróżnicowane, w *Postylli* znajdujemy jednostki wyraźnie sfrazeologizowane, jak i doraźne, takie, które pod piórem Reja nabierały nowych sensów. W kształtowaniu się metaforycznych znaczeń przytoczeń biblijnych dużą rolę odgrywała synonimia kontekstowa. Jeśli chodzi o sposób posługiwania się cytatami czy aluzjami biblijnymi, Nagłowiczaniin jest kontynuatorem starej tradycji, a stosowane nagromadzenie nośnych znaczeniowo, ale też plastycznych wyrażen, posługiwanie się sentencjami, utartymi kulturowo obrazami, alegoriami było jednym ze sposobów ułatwiających zapamiętanie i przekaz treści.

Niemalże symbolem XVI w. stały się adresowane do wiernych drukowane tłumaczenia Pisma Świętego, które zachowały jako nadrzędny kanoniczny układ ksiąg (tj. zgodnie kanonem przyjętym przez dany Kościół), stanowiły one nowy typ książki religijnej (formacyjnej) dla wiernych. Są one w zasadzie niewyczerpywalnym źródłem danych do studiów szczegółowych, zarówno o nachyleniu stylistycznym i tekstologicznym, jak i gramatycznym oraz leksykalnym. Wstępne rozpoznanie problematyki drukowanych przekładów Nowego Testamentu zawicra artykuł *Język, styl i kulturowa rola XVI-wiecznych protestanckich przekładów Nowego Testamentu na język polski: między nowatorstwem a tradycją*, w którym dokonałam oglądu tłumaczeń reprezentujących różne nurty chrześcijaństwa, starając się pokazać na przykładach z Ewangelii według św. Mateusza różnice między nimi, które miały podłoże wyznaniowe (np. obecność wyrazistych terminów, jak przykładowy *uznanie, pokajanie, pokuta*) oraz te, które nie miały takiej motywacji. Mimo że dla dużej części różnic nie znajdujemy motywacji konfesyjnej, mają np. charakter gramatyczny, co ilustruje np. odmiana połączenia z liczebnikiem *dwa*, ujrzał: *dwu bratu* (przekłady wydane w latach: 1551, 1561, 1577), *dwu braciej* (1563, 1593) czy *dwa braty* (1572), to nowatorstwo językowe w znacznym zakresie jest także konsekwencją wyboru podstawy tłumaczenia i strategii translatorskiej. Praca nad tym tekstem uświadomiła mi potrzebę stworzenia bazy danych z materiałem opracowanym pod kątem badań

historycznojęzykowych, tj. z uwzględnieniem wielu danych, które mogą być istotne dla badaczy dawnej polszczyzny, a które przeważnie giną w edycjach modernizujących język. Opracowana pod moim kierunkiem przeglądarka wersetów równoległych szesnastowiecznych przekładów Ewangelii została pomyślana właśnie jako baza do studiów historycznojęzykowych. Jej zastosowanie pokazuję w artykule *Przeglądarka wersetów równoległych szesnastowiecznych polskich Ewangelii w pracy historyka języka*. Wybrane przykłady dotyczą m.in. mechanizmów adaptacji fonetyczno-graficznej i fleksyjnej nazw własnych w tłumaczeniach Biblii czy analiz semantycznych (na przykładzie analizy czasownika ruchu, który nazywa 'przemieszczanie się do jakiegoś miejsca'. Cztery najstarsze tłumaczenia wprowadzają czasownik: *przyjachali* || *przyjácháli* (1551, 1553, 1556, 1561) w przejętym ze staropolszczyzny znaczeniu ogólnym 'premieścić się' (z dokumentacji *Słownika staropolskiego* i *Słownika polszczyzny XVI wieku* wynika, że w XVI w. zaczyna dominować znaczenie *jechać, jachać* 'przemieszczać się za pomocą środka lokomocji'), tłumacze brzescy, a za nimi tłumacze arikańscy – Budny i Czechowic – wprowadzili czasownik *przyszli* (1563, 1572, 1577), jednak czasownik ten w świetle relacji znaczeniowych renesansowej polszczyzny sugerował sens 'przemieszczanie się pieszo'. Wujek natomiast wprowadził najnowszy z perspektywy polszczyzny XVI w. czasownik *przybyli*, który wyrażał treść najbardziej ogólną, czasownik ten na dobre „zadomowił się” w późniejszych przykładach.

Praktyczny problem edytorski w pracy nad przeglądarką wersetów równoległych dotyczący uwzględnienia bądź opuszczenia w edycji glos, komentarzy, wstępów oraz różnego typu tekstów pobocznych stał się punktem wyjścia do podjęcia przeze mnie rozważań tekstologiczno-genologicznych związanych z przekładami Pisma Świętego drukowanymi w drugiej połowie XVI w. na tle szerszego kręgu religijnego piśmiennictwa dydaktycznego (przy czym do czynników modelujących ich kształt formalny zaliczam medium oraz tzw. „kontekst życiowy” gatunków, według nomenklatury Gerarda Lohfinka (1987)). W opracowaniu *Przekłady Pisma Świętego na język polski a kultura czytania w wiekach dawnych* zwracam uwagę na związek tych form z typowymi dla nich okolicznościami użycia. Analiza tekstologiczna przedstawiona w artykule *Problemy tekstowo-gatunkowe drukowanych przekładów Pisma Świętego w drugiej połowie XVI wieku* dotyczy powiązań tekstu głównego z pobocznymi elementami tekstowymi, które, w zależności od metodologicznego zaplecza, nazywa się meta-/paratekstem lub w polskiej tradycji studiów nad książką literacką ramą wydawniczą, a który w edycjach współczesnych jest na ogół pomijany. Komentarze i aparat krytyczny niekiedy stanowią przedmiot badań *per se* jako pierwociny stylu naukowego. Punktem wyjścia moich analiz są założenia tzw. „semantyki rozumienia”. Obecność tych składników, podobnie jak i brak, ułatwiała kierowanie procesem heurystyki Słowa Bożego, które trafiało do laikatu zarówno za pośrednictwem duchownych, jak i ponad ich głowami. Dopowiedzenia, glosy, rozwinięcia, wtrącenia itp. zawierają informację o presuponowanym przez zinstytucjonalizowanego nadawcę odbiorze, oczekiwanym rozumieniu całego przekazu. Niektóre znaki marginalne umożliwiają użytkownikowi wybieranie trybu lektury, na przykład według perykop (w układzie czytań według „Ewangelii i epistol”), a w innych przekładach także według tzw. „zaczal”. W drukowanych przekładach Pisma Świętego znajdujemy często rejestry oraz tablice czytań, które wyznaczają wyimki do lektury przewidziane przez Kościół na cały rok.

Zarówno drukowane przekłady Pisma Świętego, jak i katechizmy czy kancjonały tworzyły krąg form użytkowego piśmiennictwa, które zostały adaptowane i przystosowane do potrzeb chrześcijańskiej *paidei*. Dzięki szablonom i schematom prezentacji tekstu wypracowanym w drukowanych translacjach Pisma Świętego, podobnie w katechizmach i kancjonałach, książki religijne zyskiwały nowoczesne zwieńczenie formalne, były dostosowane do nowych potrzeb nauczania na odległość. We wczesnonowożytnych drukach, zarówno edycjach Biblii, jak i katechizmach czy kancjonałach, często mamy do czynienia ze zbiorami powiązanych tekstów. Do niektórych drukowanych wydań, jak np. Biblii gdańskiej 1632, dołączono katechizm i kancjonał, summy, tablice domowe. Zdarza się również, że to do katechizmów włączano przekłady Nowego Testamentu, co oba typy publikacji zbliża do formy kolekcji, w rozumieniu terminu nadanym przez Marię Wojtak (2011).

W trzech ostatnich artykułach, zgłoszonych jako moje osiągnięcie naukowe, katechizmy i kancjonały rozpatruję jako przykład gatunku w formie kolekcji. Ich rozwój także łączę z reorganizacją (dekompozycją) komunikacji religijnej, nowożytnym dialogiem z tradycją, wyzyskaniem i transformacją pod kątem świeckiego odbiorcy form piśmiennictwa od dawna istniejących w kulturze chrześcijańskiej. Interesuje mnie ich dalsza modyfikacja związana z techniką druku. Ta ostatnia miała wpływ na specyficzne dla ówczesnej książki drukowanej „zarządzaniem informacją” i kulturą czytania. Artykuł pt. *Szesnasto- i siedemnastowieczne polskie pieśni i modlitwy ewangelików z Jednoty Litewskiej jako zjawisko językowe i stylistyczne* stanowi wprowadzenie do tej problematyki, skupiam się w nim na kwestiach relacji (omawiam terminy *katechizm* i *kancjonał* w tradycji protestanckiej i ich przeznaczenie, sposoby wykorzystania przez protestantów, pokazuję też przydatność teoretycznych rozstrzygnięć o gatunku w formie kolekcji (Wojtak 2011) do badań nad historycznymi katechizmami i kancjonałami. Zagadnienie to szczegółowo rozwijam w studium *Staropolskie ewangelickie katechizmy i kancjonały jako książki formacyjne*, w którym odnoszę się m.in. do uznawanej za typową dla katechizmu formę pytań i odpowiedzi, wskazuję jednak na bliskie związki nowożytnego katechizmu z koncepcjami ewangelickiego nauczania i założeniami formacji religijnej. Za kolekcję typową dla katechizmów ewangelickich uznaję tzw. tablice domowe. W artykule *Tablice domowe, czyli „ekonomia” w ewangelickich katechizmach z XVI i XVII wieku* analizie poddałam tablice domowe z wybranych katechizmów ewangelickich. Uwagę skupiłam na statusie katechizmowych *tablic* jako tekstu dydaktycznego w porównaniu do pierwotnych, nowotestamentalnych realizacji tej formy. Wydaje się on problematyczny, pozostaje wątpliwość dotycząca tego, czy w ogóle krótka forma parenetyczna składająca się z cytatu/parafrazy „wersetu” lub zbioru powiązanych treściowo krótkich passusów z różnych ksiąg biblijnych, a więc forma tekstowo-gatunkowa powstała metodą wyboru wyimków biblijnych zebranych według klucza tematycznego, pozwala uznać katechetyczne *Haustafeln* za nowy gatunek parenetyczny. W wypadku tablic domowych problem dotyczy małych objętościowo form, liczących zaledwie po kilka stron. Uwzględnienie jednak kontekstu życiowego, tj. zinstytucjonalizowanego użycia tablic, daje podstawy do uznania katechizmowych pouczeń za gatunek tekstu parenetycznego, mikrokolleksję w ewangelickiej książce do nauki i formacji religijnej. Wydaje się jednak, że podobne wątpliwości natury genologicznej można wysunąć pod adresem ewangeliarzy czy antologii zawierających wyimki biblijne, które – wprawdzie obejmowały obszerniejsze niż w tablicach domowych całości tekstowe z Biblii, lecz funkcjonowały jako samodzielne książki, pod własnymi tytułami, edycje o określonym przeznaczeniu i funkcji.

Buttler Danuta, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa 1978.

Lohfink Gerard, *Rozumieć Biblię. Wprowadzenie do krytyki form literackich*, przekład, B. Widła, Warszawa 1987.

[Laski Jan], *Laski, Jan. Listy trzy wielce czytania godne o dobrym i prawidłowym sposobie urzędowania Kościołów skierowane do przepotężnego króla Polski, Senatu i pozostałych stanów*, przekład, T. Plóciennik, Warszawa 2003.

Wojtak Maria, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*. Tamów 2011.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Moja działalność naukowa koncentruje się wokół studiów inter- i transdyscyplinarnych nad piśmiennictwem religijnym polskich ewangelików oraz działalności edytorskiej, ale obejmuje także prace dotyczące normalizacji dawnej polszczyzny, szczególnie studia semantyczne o ukierunkowaniu pragmatycznym oraz publikacje dydaktyczne.

5a. Współpraca inter- i transdyscyplinarna (studia nad protestantyzmem)

W ramach działalności naukowej podejmuję współpracę z historykami literatury i kultury, teologami oraz religioznawcami – badaczami różnych odłamów chrześcijaństwa w dawnej Polsce. Jej owocem są m.in. wspólne publikacje, udział w konferencjach, seminariach itp. przedsięwzięciach naukowych. Za najważniejsze punkty uznaję współpracę w projekcie NPRH 11H 12 0250 81/ 2012, seria *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości*, pod red. prof.

Aliny Nowickiej-Jeżowej (Artes Liberales UW), w ramach tego grantu przygotowałam dwa artykuły. Pierwszy ukazał się drukiem w 2015 r. (został zgłoszony jako osiągnięcie naukowe pod numerem 9). Drugie studium zatytułowane *Z zagadnień recepcji protestanckiej hermeneutyki biblijnej w przekładzie Nowego Testamentu Stanisława Murzynowskiego (z perspektywy językoznawczej)*, t. VIII, *Luteranizm w kulturze Pierwszej Rzeczypospolitej*, red. Katarzyna Meller jest w druku.

W roku 2015 uczestniczyłam w konferencji o charakterze seminarium organizowanym przez centrum TUCEMEMS (Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies przy Uniwersytecie w Turku, Finlandia), organizowanym przez dr. Tuomo Fonséna, *Languages in the Lutheran Reformation: Textual Networks and the Spread of Ideas*. Oprócz uczestnictwa w seminarium w 2015 r. złożyłam do druku w 2016 r. artykuł *The Impact of the Lutheran Thought on the Polish Literary Language in the 16th Century*, (tekst obejmuje 8 tys. słów, ss. 20, tekst zostanie opublikowany przez Amsterdam University Press AUP z rocznicową datą 2017).

Problematyka piśmiennictwa reformacyjnego dobrze wiąże się zagadnieniem dotyczącym konwergencji mediów, dotyczy bowiem m.in. transformacji gatunkowej, adaptacji tradycyjnych form i gatunków do potrzeb nowych technik komunikacyjnych. W tym kontekście ujmuję także przekształcenie ogólnej komunikacji Kościołów z wiernymi w XVI i XVII w. spowodowane włączeniem nowego medium, czyli formacyjnej książki drukowanej. Konwergencję rozpatruję jako współistnienie mediów starszych i nowych z perspektywy XVI w., z jednej strony przekazu ustnego, elitarniej rękopiśmiennej książki do nabożeństwa, głosowanych Biblii, z drugiej nauczania za pośrednictwem bardziej egalitarnych, stosunkowo tanich, książek drukowanych. Zagadnieniu temu poświęciłam artykuł *O konwergencji mediów historycznie. Formacja religijna w XVI wieku za pośrednictwem książki drukowanej* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 9). Problematykę szczegółową dotyczącą wpływ protestanckich reguł wyznaniowych na kształt religijnego piśmiennictwa prezentowałam także w innych artykułach, m.in. *Wzory pobożności protestanckiej w świetle religijnego słownictwa polskich kalwinistów w XVI i XVII wieku* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 29), *Protestancka zasada sola scriptura – a przeobrażenia języka religijnego polskich ewangelików w XVI i XVII wieku. Uwagi historyka języka* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 14) i *Szesnastowiecznych tłumaczy Biblii dialog z tradycją*, „Poradnik Językowy” (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 15).

5b. Prace edytorskie

Z edytorstwem tekstów dawnych związana jestem od roku 2005 jako współwydawca, wydawca lub konsultant językowy. Wszystkie przedsięwzięcia edytorskie uznaję za cenną naukę. Staram się uczestniczyć zarówno w edycjach kontynuujących tradycyjną szkołę, jak i tych związanych z tzw. humanistyką cyfrową.

1. Od 2013 roku współpracuję w edycji Wydania Sejmowego Dzieł Jana Kochanowskiego (projekt realizowany w ramach NPRH) kierowany przez prof. Andrzeja Dąbrówkę (IBL PAN), jestem współwydawcą tomu 7 „Poezja polityczna” wraz z dr. hab. Radosławem Grześkowiakiem (UG) i prof. Mikołajem Szymańskim (UW, IBL PAN).

2. Współpracowałam z Martą Kacprzak i Tadeuszem Maciejewskim przy wydaniu *Pieśni* Mikołaja Reja, Warszawa 2005 (zał. 4, punkt II. B, podpunkt b) 3). Mój udział obejmuje opracowanie wstępu edytorskiego oraz wspólnie z Martą Kacprzak transkrypcję i objaśnienia pieśni.

3. Uczestniczyłam w edycji *Apocalypsis...*, Mikołaja Reja, Warszawa 2005, ss. 481, pod redakcją Wojciecha Kriegseisena (zał. 4, punkt II. B, podpunkt b) 4).

4. Na zaproszenie Biblioteki Narodowej w Warszawie brałam udział w pracach nad tomem *Kazania świętokrzyskie. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze*, Warszawa 2009, które ukazały się pod redakcją Pawła Stępnia, przy współpracy mojej oraz Haliny Tchórzewskiej-Kabaty. Mój wkład obejmuje współpracę redakcyjną oraz autorstwo rozdziału: *Z dziejów badań nad Kazaniami świętokrzyskimi*, s. 13-40, ponadto wraz z Pawłem Stępnem: *Zestawienie transliteracji Kazan świętokrzyskich, Zestawienie transkrypcji Kazan świętokrzyskich*, s. 273-313) (zał. 4, punkt II. B, podpunkt b) 2).

5. Jako wydawca-językoznawca chciałabym mieć możliwość rozwijania projektów edytorskich ukierunkowanych na potrzeby badawcze historyków języka, prowadzone w ramach tzw. humanistyki cyfrowej. W zamyśle narzędziem o takim przeznaczeniu jest internetowa edycja pt. *Szesnastowieczne przekłady Ewangelii – edycja i przeglądarka wersetów równoległych* www.ewangelie.uw.edu.pl (Warszawa 2013), która powstała jako projekt badawczy (NCN) nr N N104 056438 (zał. 4, punkt II. B,

podpunkt b) 1). Przeglądarka jest rodzajem korpusu historycznego, który obejmuje materiał językowy z dziesięciu przekładów *Ewangelii*. Na stronie projektu zamieszczone zostały opracowania językowe towarzyszące edycji. Internetowa baza danych w formie przeglądarki zawiera zestawienia wszystkich wersjów Ewangelii z dziesięciu wybranych szesnastowiecznych przekładów Nowego Testamentu. Ponadto celem projektu było wstępne opracowanie materiałów w postaci rozpraw i studiów oraz różnego typu zestawień tabelarycznych podobieństw.

Podstawę materiałową stanowią następujące przekłady:

1551	Ewangelia według św. Mateusza, przekład Stanisława Murzynowskiego	Królewiec
1553	Nowy Testament, tzw. Jana Seklucjana	Królewiec
1556	Nowy Testament, tzw. Scharffenbergera	Kraków
1561	Nowy Testament z przekładu Leopolity	Kraków
1563	Nowy Testament z Biblii brzeskiej	Brześć
1570, 1572	Nowy Testament w przekładach Szymona Budnego	Nieśwież
1577	Nowy Testament w tłumaczeniu Marcina Czechowica	Kraków
1593, 1599	Nowy Testament w przekładach Jakuba Wujka	Kraków

Zakończony został pierwszy etap prac. Mój wkład obejmuje edycję przekładów z 1551 r., 1553 r., opracowanie koncepcji projektu i redakcję całości, a także opracowanie założeń edytorskich, które dyskutowane były na seminariach i konferencjach naukowych, są prezentowane zarówno na stronie projektu, jak i opublikowane w postaci artykułu: *Szesnastowieczne przekłady Biblii na język polski jako czynniki sprawcze rozwoju polszczyzny literackiej. Nowe propozycje badawcze i edytorskie* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 11). Ponadto przygotowałam szczegółowe instrukcje transkrypcji, jestem też autorką kilku opracowań naukowych dostępnych na stronie projektu, w tym: *Szesnastowieczne druki Ewangelii jako złożone struktury tekstowe* (ss. 51), *Fleksja w szesnastowiecznych przekładach Ewangelii* (wersja wstępna), cz. I. (ss. 52), *Skróty biblijne*, (ss. 20).

Materiał językowy uzyskany z obszernej bazy tekstów stanowi doskonałą podstawę do studiów nad XVI-wieczną polszczyzną i ewolucją języka, w których uwzględniona jest nie tylko kategoria zmiany, ale także jej braku. Mam nadzieję, że przeglądarka jako specyficzny korpus tekstów ułatwi pracę nad syntezą polszczyzny XVI stulecia. Przydatność przeglądarki pod tym kątem ukazałyśmy wraz z Aliną Kępińską w artykule *Ciągłość i zmiana w języku w świetle polskich szesnastowiecznych przekładów Ewangelii*, (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 4), a także w innych pracach szczegółowych uczestników projektu.

6. Ponadto jestem konsultantem historycznojęzykowym w grancie *Biblioteka Dawnej Literatury Popularnej i okolicznościowej – kontynuacja serii wydawniczej*, kierowanym przez dr. hab. Romana Krzywego Wydział Polonistyki UW (projekt realizowany w ramach NPRH).

7. Włączam się również do współpracy przy projektach naukowych, które przy okazji popularyzują kulturę polskiego odrodzenia. Współpracowałam z Pauliną Ceremużyńską przy pracy nad płytą *Audite Gentes! Psalmi Złotego Wieku* (w ramach dofinansowania MKiDN). Efektem jest płyta CD z wybranymi psalmami Mikołaja Gombóki do słów Jana Kochanowskiego w aranżacji na instrumenty renesansowe i głos solowy. Płytę współtworzyli polska sopranistka oraz muzycy hiszpańscy – Fernando Reyes i Carlos Castro. Projekt miał również założenia naukowe, które w takim samym zakresie dotyczyły muzykologii, jak i historii języka oraz szeroko rozumianej kultury polskiej. Przygotowanie właściwej interpretacji dzieła wymagało od wykonawczynie podjęcia dodatkowych studiów nad brzmieniem, artykulacją i w miarę możliwości akcentacją renesansowej polszczyzny czasów Jana Kochanowskiego. Byłam konsultantką historycznojęzykową i dialektologiczną, ponieważ jednym z celów projektu była rekonstrukcja dawnej wymowy. Na płycie znalazł się także moje wprowadzenie pt. *O wymowie polskiej czasów Kochanowskiego*.

5c. Problemy normalizacji polszczyzny w XVI wieku

Ogląd dawnego piśmiennictwa ze względu na realizowaną w nich normę praktyczną zawiera grupa publikacji powiązanych z prowadzonymi przeze mnie pracami edytorskimi. Rozpoznanie oryginalnych zasad pisowni czy delimitacji historycznego tekstu ułatwia podjęcie decyzji redaktorskich przy edycji tekstów dawnych. Kwestiom normalizacji poświęciłam kilka artykułów, m.in. *Trzy wydania pieśni Mikołaja Reja ... Coż chcesz czynić mojej miłej człowiecze w kontekście problematyki normalizacji szesnastowiecznego języka literackiego* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 20), *Pisownia wielką i małą literą w krakowskich drukach Macieja Wirzbięty – „quodlibet” czy konwencja?* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 13) oraz *Język potoczny / język literacki w XVI wieku – na przykładzie Apocalypsis Mikołaja Reja* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 24).

Przedmiotem mojego zainteresowania są także kwestie dotyczące wzrostu świadomości języka, które pozostają w związku z renesansową dydaktyką. Systematyczne rozwijanie literatury religijnej w języku polskim skutkowało nasileniem się postaw normatywnych, elementarze i ortografie narodowe stały się składowymi częściami głównie luteranckich katechizmów (np. Jana Seklucjana) i wydane w Królewcu tłumaczenia Pisma Świętego. W ramach projektu ZHJPiD *Dawne ortografie, gramatyki i podręczniki języka polskiego*, www.gramatyki.uw.edu.pl pod kierunkiem dr hab. Wandy Decyk-Zięby opracowałam rozdziały: *Krotka a prosta nauka czytania, i pisania języka polskiego Jana Seklucjana*, (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 6, (w wersji pełnej na stronie: www.gramatyki.uw.edu.pl) (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 7) oraz *Ortografia polska Stanisława Murzynowskiego* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 5 oraz w wersji pełnej na stronie: www.gramatyki.uw.edu.pl (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 8).

5d. Studia leksykalno-semantyczne

Diachroniczne studia leksykalno-semantyczne uprawiam od początku swojej pracy naukowej. Sposobom wyrażania pojęć etycznych w scholastycznym z ducha przekładzie *Etyki Arystotelesowej* autorstwa Sebastiana Petrycego z Pilzna poświęciłam magisterium, w którym uwagę skupiłam na problemie wyzyskiwania zasobów potocznej leksyki rodzimej do wyrażania abstrakcyjnych pojęć z zakresu filozofii moralnej Stagiryty. Do tego zagadnienia powróciłam w artykule pt. *„Co jest chwala, sława, wieść, zawołanie” – rozważania semantyczne Sebastiana Petrycego z Pilzna w Przydatkach do Etyki Arystotelesowej* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 10), w którym starałam się zwrócić uwagę na sposoby „modelowania” wartości treściowych wyrażen rodzimej leksyki w tłumaczeniach z łaciny. W przekładach sens słownictwa potocznego jest często dopasowywany do znaczenia jego odpowiedników grecko-łacińskich, co jest przyczyną polisemii. W takich wyrażeniach zmiany prowadzą się do przesunięcia akcentów semantycznych wyrażen, wprowadzaniu definicji regulujących, specjalizacji znaczeniowej, różnego rodzaju metaforyzacji itp. Przekształcenia obejmują całe grupy wyrażen powiązanych relacjami semantycznymi (synonimii, antonimii).

Interpretację wariantów staropolskich typu *czepiek – czepiec* jako potencjalnych zapożyczeń związanych z rozwojem literackiej polszczyzny przedstawiłam w artykule *Uwagi o staropolskich dubletach typu cielec – ciołek, bracieniec – bracianek* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 12).

Artykuł *Lukasza Górnickiego sposób mówienia o języku, stylu i komunikacji językowej – sonda słownikowa* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 1) jest poświęcony analizie leksykologicznej metajęzyka (tj. języka II°) teorii lingwistycznej Lukasza Górnickiego przedstawionej w *Dworzaniu polskim*. Przedmiotem opisu są jednostki tekstowe, którymi pisarz posłużył się do przedstawienia problematyki komunikacji językowej. Wyrażenia, które zostały uznane za metajęzyk teorii lingwistycznej *Dworzania polskiego*, zostały wydzielone metodą analizy semazjologiczno-onomazjologicznej. Pierwszym etapem była tzw. „oddolna” analiza semazjologiczna oraz pogrupowanie zgromadzonych jednostek tekstowych w układy tematyczne (onomazjologiczne). Przyjęłam następujący układ pól: 1) język i komunikacja – terminy ogólne, 2) imitacja, w tym kontekście został także uwzględniam problem

referencji wyrażań, 2a i b) własne vs cudzoziemskie słowa, 3) odmiany języka: 3a i 3b) język ogólny vs dialekty, 4) warianty stylistyczne, 4a) style i gatunki wypowiedzi (triada: mowa „prosta” vs mowa „trefiona” vs wypowiedź pisana), 5) kultura języka i awansowanie językowe, 6) diachronia językowa, 7) varia. Artykuł zawiera przykładowy materiał leksykalny.

Na leksykalno-semantyczne niuanse związane, w których w sposób wyraźny daje o sobie znać czy semantyczna kategoria punktu widzenia zwracam uwagę w kilku artykułach, m. in. *‘Sumienie’ w XVI- i XVII-wiecznym piśmiennictwie religijnym polskich kalwinistów* (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 26).

5e. Publikacje dydaktyczne

Jestem także współautorką kilku opracowań powstałych na potrzeby dydaktyki uniwersyteckiej, w tym rozdziału pt. *Historia języka polskiego* w pracy: *Język polski. Kompendium*, M. Derwojedowa, A. Gałczyńska, W. Gruszczyński, D. Kopcińska, J. Linde-Usiekniewicz, pod redakcją M. Derwojedowej, H. Karaś, D. Kopcińskiej (zał. 4, punkt II. B, podpunkt a) 2). Ponadto opracowałam ponad 100 haseł rzeczownikowych do dydaktycznego słownika etymologicznego, pt. *Glosariusz staropolski*, wydane pod red. Wanda Decyk-Zięby, Stanisława Dubisz, Warszawa 2009 (zał. 4, punkt II. C, 1). W latach 2007–2009 uczestniczyłam w projekcie *Gwary polskie. Przewodnik multimedialny* (projekt finansowany przez MKiDN, nr 5092) pod kierunkiem prof. dr hab. Haliny Karaś, www.gwarypolskie.uw.edu.pl (zał. 4, punkt II. B, podpunkt c) 16-19. W ramach projektu przygotowywałam opracowania dotyczące dialektu śląskiego. Uczestniczyłam też w innych pracach dydaktycznych mojego Zakładu Historii Języka i Dialektologii Polskiej, w tym w prowadzonych pod kierunkiem W. Decyk-Zięby wspomnianych już opracowaniach dawnych gramatyk www.gramatyki.uw.edu.pl oraz analizach tekstów staropolskich.

5g. Projekty badawcze

Kierowałam dwoma projektami badawczymi:

1. W latach 2010–2013 kierowałam grantem pt. *Szesnastowieczne przekłady Nowego Testamentu na język polski a rozwój renesansowej polszczyzny literackiej. Internetowa baza danych*. Był to indywidualny projekt badawczy Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego N N104 056438 (opis w punkcie 5b niniejszego autoreferatu oraz w zał. 5, punkt I. A, a) 1).
2. W latach 2013–2014 współkierowałam wraz dr hab., prof. UW, Markiem Łazińskim opracowanym przeze mnie projektem naukowo-dydaktycznym *Laboratorium językowe – korpus języka młodzieży początku XXI wieku*. Merytorycznie odpowiadałam za część dydaktyczną projektu (opis w zał. 5, punkt I. A, a) 2). Ponadto jako wykonawca lub konsultant uczestniczę w trzech projektach NPRH (ich wykaz zawiera załącznik 5, punkt I. A, b).

Izabela Winiarska-Górska